

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.5 License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/> or send a letter to Creative Commons, 543 Howard Street, 5th Floor, San Francisco, California, 94105, USA.

Adam Sádovský, 2004 (cc)

JAK SE TOČÍ PŘÍBĚH

Tohle je souhrn jen několika málo úvah na téma ‚co dělá příběh příběhem‘. Spíš než široko-hluboký traktát je to zaznamenaný postup mého uvažování, ale věřím, že vám může být také užitečný. Čili nedělám si nárok na sémantickou správnost, ani na absolutní zpracování celého tématu. Upozorňuji předem, že v tomhle směru nejsem nijak studován a proto možná zbytečně píšu něco, co už někdo napsal, a když už to bude jedinečné, pak pravděpodobně nesmyslné.

Tři hlavní pojmy

Jinak se asi začít nedá. Je to zaběhnuté, intuitivní, logické, všem známé. Uvedení, zauzlení a vyvrcholení jsou pojmy, jejichž zpracování tvoří kostru všech příběhů. Je nutné nějak začít, rozvinout myšlenku a ukončit ji alespoň vykřičníkem. Nemá asi smysl se zabývat hlubší analýzou, pouze bych upozornil na několik zajímavostí.

To co se skrývá pod slovem (asi ne nejlépe zvoleným) ‚uvedení‘ je jakýsi rámeček, který tvoří svět i hranici celého příběhu. Mnohdy se pouze odkazuje na realie všem čtenářům dobře známé. Zajímavé však je, že samotný úvod může něco běžného ukázat jinak (či stvořit něco naprosto unikátního) a příběh potom nemusí mít zhora nic společného s klasickými klišé (a přesto to příběh může být). Nemusí nutně jít například o kauzalitu, kdy úvod v čase příběhu předchází zauzlení a to zase vyvrcholení.

Zauzlení a vyvrcholení jsou z tohoto pohledu pouze aplikace úvodu jako formy.

Motiv cesty

Zůstaneme-li u klasiky, běžným způsobem stavby příběhu je časová posloupnost. Nejnázorněji ji vystihuje motiv cesty. Stojím v bodě A a mám namířeno do bodu B, když v tom se objeví překážka. Poperu se s ní. Následují dva možné konce.

Příklad:

V hicu poledne, kdy tráva žízní a chodníky sálají jako kamna jsou malí černí mravenci

nejaktivnější. Neví proč a nevdá jim to. Plní co musí, chodí kam mají, nosí co je třeba. Bob je jedním z nich.

Od rána už nanosil do mraveniště, schovaného blízko odpadkového koše, asi pět drobků z rohlíku, semínko kmínu, sladký nektar, který nasál v jedné plechovce a jako drahokam vypadající i stejně tak cenný krystal cukru. Sám už na všechnu tu námahu zapomněl a proto znovu vyrazil.

Na prvních křižovatkách se rozhodoval, jaký směr bude nejlepší. Použil instinkt. Ostatně jako vždycky. Rozběhl se po široké a prochozené magistrále hemžící se jako v zácpě a přitom se pozdravil s Todem, Ronem a Tomem. Jejich tykadla zavířila ve vzduchu a sdělila Bobovi, že když z magistrály odbočí na A pětku, potom se dá po dvaatřicítce a u Hnědé Páchnoucí hory se otočí vpravo, najde super kapku medu.

Bob nemeškal. Opustil magistrálu a rychlými nožkami už cupital po dvaatřicítce. Tady byl klid a tady musel hledat pěšinu svým vytríbeným smyslem. Cesta totiž vůbec nešla vidět. Byla to pouze pachem značená trasa a Bob, když občas nedával pozor, z ní sestoupil a musel ji znova hledat.

Jinak to ale byla příjemná cestička. Dlouho ubíhala pod zeleným stínem ohnutých čepelí, šplhala na klenuté mosty křížících se v mnoha patrech, mýjela zářivě žluté a plážové slunečnicku připomínající pampelišky a nakonec přetínala šedavou a zbrázděnou plochu asfaltového chodníku.

A zhruba v polovině se Bob zarazil. Znenadání ztratil pachovou stopu. Jednou se otočil a zavibroval tykadly. Znova se otočil, ale ať se snažil sebevíc, ani náznak po cestě nezachytil. Bylo tu mnoho rušivých vůní a zem pod ním přílišně horká.

Zkusil se rozběhnout nějakým směrem. Pak si to rozmyslel a směr změnil. Zazdalo se mu, že už je zase na správné pěšině, ale byl to jen prelud. Všechno ho mátló. Bez dobře značené trasy byl ztracen. A jak se tak bezcílně točil uprostřed asfaltové pouště, horko ho začalo přemáhat. Slunce žhnulo, jeho paprsky bodaly a vzduch se tetelil nad rozpálenou zemí.

Bob zoufale zvolil směr, tak jak mu radil instinkt a v téhle smrtelně nebezpečné situaci se zaradoval, neboť znovu ucítil známý pach. Rozběhl se jak dokázal nejrychleji a zmizel v příjemném chládku ve stínu Hnědé Páchnoucí hory.

Chvilí spočinul, než pokračoval. Nemusel se ani dlouho rozhlížet, aby našel to co bylo pro mravence zlatem. Nadýmající se kapka byla veliká skoro jako jezero a zářila nezaměnitelnou jasností včelího umu. Pustil se k ní a mohl tak do svého denního skóre připsat ještě sladounký med.

Cesta je ideální šablonou pro autory. Je nejjednodušší, ale zároveň i nejpoužívanější (nejprofláknutější). Je třeba zjevit pouze motiv k cestě (cíl), překážku a způsob jejího překonání. Asi jste si všimli, že všechny tři body jsou v uvedeném příkladu řešeny tak jednoduše, jak jen to šlo.

Variace téhle šablony jsou určitě hodně známé. Mám na mysli několik překážek v jedné cestě (sériově). Nebo více překážek či problémů, řešených paralelně. Celé bych to shrnul v

mojí první radu o tvorbě příběhu:

„Námět na příběh, či prvotní nápad promyslet už ve formě cesty.“

Slovo cesta však chápu jako trochu abstraktnější pojem. Nemusí nutně znamenat prostorové z bodu A do bodu B, ale obecně ze stavu A do stavu B. Všechny přidružené pojmy (cíl, překážka, překonání) je pak třeba transformovat stejným způsobem, jako byla transformována sama cesta.

Abstraktnosti se meze nekladou.

Příklad:

Bylo bílé nekonečno a samo bytí mělo pouze bílou barvu. Přesto se v malé nepatrnosti zjevovala i černá, a jako drobné kapičky bublala v bezbřehé bělobě. Skutečně bublala, protože vše a stále prostupoval proud času, ale jen v černé získal svou formu a bílá, která bylo všude okolo se ho jen dotýkala.

Dění probíhalo bez příčiny a následků mimo věky, protože čas nebyl pánem, pouze si bral to co bylo a to co mělo být postrkoval dopředu. Tak se černá tvarovala v bílé v bezrozměrném nekonečnu a teprve její tvary určovaly dimenzi.

Neexistovala ještě pravidla, vše řídila pouze vůle chaosu a to až do chvíle, kdy se objevila symetrie. Tedy forma tvarů určená černou i bílou a podle ní se bytí dál rozvíjelo a stupňovalo a tak vznikly první zákony.

Zrodila se Černá a od toho momentu už navždy zůstala symetrickým tvarem v prostoru. Ale také byla zatím ve všech rozměrech obestoupena. Nastal však okamžik, kdy se její symetrie rozšířila, objala bílou a dala tak vzniknout Bílé, která se poprvé stala rozměrnou a konečnou a oddělenou od nekonečna vnějšího bytí.

Zprvu se Černá jen nesměle tvarovala novými symetriemi, které díky obklopení Bílé měla k dispozici. Ale postupem času na ní více dotírala a hrubě jí popichovala, až se z nevinnosti stal otevřený útok.

Bílá se dlouho nebránila, protože nebyla zvyklá se do té doby sama formovat. Ale Černá neustále dorážela, útočila dlouhými hroty, napadala širokými špicemi a obklíčovala rozmáchlými křivkami. A tehdy se Bílá vzepřela a přestože nebyla zničitelná, nechtěla se nechat rozdělit a v zavedené symetrii se proti Černé počala bránit.

Tvary se do sebe zaklesly a v průběhu času se zjemňovaly a nebylo možné získat převahu. Základní symetrie formovaly pevný a v čase neměnný rámec, ale jeho detaily se prokreslovaly dál. Vznikaly břítké hřebeny i propastné spirály, ale Bílá a každá její část zůstala spojena.

A tak to bylo, je a bude stále, protože tam na hranicích Černé a Bílé je život a jeho rozvinutí je v hloubce bezedné.

Tak to jsem možná trochu přehnal, ale snad jsou některé prvky alespoň trochu zřetelné. Tady bych se zastavil ale u něčeho jiného. U něčeho co bych nazval vůlí. Při pozorném čtení textu je vidět, že prvotní příčina všeho (kromě běžícího času) tkví ve vůli chaosu. Spojení

těch dvou slov jasně prozrazuje, kde končí běžné lidské chápání.

Vůle

Chápal bych to tak, že vůle zjevená v příběhu ukáže čtenáři čeho si má všímat. Ten pojem, tak jak s ním chci zacházet, je hodně abstraktní a jsem si vědom, že s ním operuji pouze na úrovni intuice. Konkrétně pak může zastupovat hlavní postavu příběhu (jeho vůli), osud, přírodní zákony atd... A zavádím ho jen proto abych se mohl zeptat:

„Je vůle nezbytnou součástí příběhu?“

Snad ano pro lidského čtenáře :). Možná srozumitelněji bude to samé vysvětleno v další kapitole.

Poloha vypravěče

Vynechám vývoj od čistě mluvených příběhů, k příběhům psaným a pustím se přímo na to čeho že vypravěč chce docílit. Neřeším zde problém vůle tak komplikovaně. Prostě vypravěč chce čtenáři (posluchači) příběh nějak přiblížit a chce aby na něj měl příběh nějaký účinek. Smích, pláč, napětí, zamyšlení. A jaké má možnosti? Stručně řečeno neomezené. Ten samý příběh lze vypravovat z tisíce a jednoho úhlu; vypravěč prozrazuje či zamlčuje, může stát v poloze času příběhu a nepřeskakovat, a nebo stát na konci toho příběhu a přehazovat prostředek za začátek, konec za prostředek a prostředek za konec (odborně tarantinovat).

Vše je povoleno a dosáhne-li se požadovaného účinku, pak se to provedlo dobře. Je to jakýsi filtr, který na příběh aplikuji a tím dostanu paletu efektů, které i z laciného motivu vykouzlí něco úžasného.

Přesto si neodpustím poznámku o dodržování jistých zásad. Nemyslím teď zkonatělost zaběhlých stylů vyprávění, ale psaní podle vlastních pravidel. Nevypadalo by pěkně, kdyby na každou část příběhu byl aplikován jiný filtr (možná).

Příklad:

Skončilo to tak jak to začalo. Člověk z mrtvých vstal, jeho vrah žil stále dál a nato se z vraždy zázrak stal.

Osmý syn Karla Převory na statku žil s kravami a voly. Jméno Pěšo Převora rád nepoužíval, spíše mu všichni říkali Pěstiskal. Ve své ruce totiž s lehkostí drtil jak kameny tak kosti a když na někoho dostal zlost, ten nebožák před ním sám zlomil si kost.

Jedné noci, když měsíc je největší, rád vrhá stín a ani louč ho nepředčí, mezi ohradami se mihl čísi obrys, ozvalo se křupnutí a Pěstiskal ho zblejchl téměř jako rys. Vzal do ruky kyj a kabát co na práci měl. Byl to snad zloděj, či někdo kdo si s krávou užít chtěl? To druhé mohlo být pravdivé taky, takových lidí tu chodily mraky.

To už se Pěstiskal za podivným stínem hnal a kdyby byl tvrdil, že dobře viděl, byl by asi lhal. Nakonec stalo se co se stát mělo, síla a těžký kyj srazili tělo. Tehdy se Pěstiskal svému úlovkou podivil a z hloubi si přál aby byl minul cíl.

Včera, když Pěstiskal navštívil město, na rynku lidem prokázal gesto. Od chudých koupil si vola a kravku, zaplatil přitom svou poslední zlatku a navíc jim nabídl váček tabáku, který měl cenu jak půl pytle dukátů. Chudí manželé co před ním stáli, až k zemi se klaněli s pusou plnou chvály.

Ten den je spatřil znova, když vyzábělý muž spadl pod vozu kola. Nehnul se, nedýchal a mrtvý musel jistě být, ale dlouho mu nikdo nedopřál posvátný klid. Jeho manželka stále rukama lomila, naříkala a ke všem bohům se modlila. Že prý je v koncích a děti neuživí a majitel vozu se pro pár zlatek nepokříví. Až nakonec i on se ustrnul a vše co měl při sobě jí spěšně nabídnul.

Pak už konečně klid byl. Žena ztichla, zmizela, její muž tam zbyl, než se biřic ujal své povinnosti, pohřbít ho za městem bez obřadů, bez lítosti.

Ale nyní se zdálo, že chudák z mrtvých vstal, tedy na chvíli, protože zem znovu ochutnal. A jestli nějakým zázrakem přežil kolo povozu, Pěstiskalův kyj ho zaručeně poslal k Cháronovu přívozu. Jenže co tady dělal a proč tady byl, za manželkou měl jít, tak by se o ten zázrak podělil.

Protože Pěstiskal byl vskutku čestný muž a chtěl znát pravdu, do rána čekal na soudce a jeho bandu. Přišlo jich hodně a byli ozbrojeni, ale vedl je soudce Kelby s nímž byli vždy všichni spokojeni. Než se jim podařilo okolí a tělo prohlédnout, mrtvého manželka se zjevila a nedala soudci oddechnout. Co prý je to za zázrak, když její muž nežije zase, chtěla víc peněz a měla zoufalost v hlase.

Soudce však na ní vůbec nedal, a pátral co její muž v noci tu dělal. Vyslechl všechny a všechno vzal v potaz. Nakonec pochopil v čem je tu podraz. Vynesl potom tu památnou větu, která je známá už celému světu: „Mrtvý je mrtvý, když ho nic nevzbudí, snad jenom zázrak ho k životu probudí. A zázrak může podoby různé mít, třeba tvůj kyj by mohl ho probudit.“ Pěstiskal zaváhal. O co soudce se snaží? Má se tak snížít a dobít mrtvého svou vlastní paží?

Soudce přikývl a znovu promluvil: „V noci jsi nemyslel, silně jsi pochybil, proto teď mrtvého největší silou udeříš a budeš-li kající rychle ho k životu probudíš.“ Pěstiskal udiven pokrčil rameny, kyj znovu pozvedl nad tělo skolený.

V ten moment opravdu zázrak se stal. Mrtvý vyskočil a jen se oklepal. A než mohli biřici promluvit: „šatlava“, pádíl i s manželkou pryč hlava nehlava.

Pak řekl soudce: „Pěstiskale, svou vinu již smyj, napříště živé ochraňuj a do mrtvých bij, jen pokud máš v ruce ten zázračný kyj.“ Někdo však říká, že tak se to nestalo.

Teorie konfrontace

Nabídnu také trochu jiný pohled na ‚tvůrčí proces‘. Dneska už je všechna unikátní jednoduchost téměř vyčerpána (nebo jinak: každá nová jedinečná jednoduchost je cennější než všechny předchozí). Proto už příběh stojí hlavně na jedinečné konfiguraci starých jednoduchostí (to sou ale kecy).

Jde o to, že je třeba vytvořit něco zajímavého. Někdy člověka napadá hodně věcí a ty je nutno nějak skloubit. Já sám používám metodu konfrontace. V základním rámci příběhu se

objevují nové a nové skutečnosti, které ještě během tvůrčího procesu měním či úplně zničím. Naopak oni také ovlivňují své okolí.

Je to takový eintopf, do kterého lze přidat napětí, popisy, postavy i s jejich vzájemnými vztahy a různé reálie z použitého světa. Pak se to musí regulovat a vyvažovat s ohledem na požadovanou komplikovanost, s ohledem na čtenáře a na podstatné myšlenky.

První část, to vhazování do hrnce, bych nazval bezhlavá komplikace. Druhou část, to vyvažování, zase promyšlená regulace. Tahle konfrontace mezi složitostí a jednoduchostí se může prokopírovat až do příběhu a je tak viditelná. Většinou však zůstává skrytá někde hluboko za samotným textem. Nakonec vlastně rozuzlení příběhu rovná se absolutnímu zjednodušení.

Shrnu bych to do druhé rady o tvorbě příběhu:

„Souboj před příběhem, je vždy důležitější, než souboj v příběhu.“

Chápáno oběma způsoby. Stejně tak je možné tvořit i charaktery postav. Neustále se ptát po důvodu jejich chování. Vymyslet ten důvod a popřípadě poopravit jejich chování v jiném místě příběhu (a tak dál).

Malé (známé) varování:

„Obsah je důležitější než forma.“

Povídka

Tak, a nakonec otázka:

„Musí být povídka také příběh?“

Podle mě nemusí. Ne nezbytně. Povídkovou formu bych chápal jako absolutně anarchistickou. Jde ale o definici a nebo o názor.

Toť vše.